

Тарих / История / History

МИНДОН ҚИШЛОГИДАГИ ЎЗБЕК ОИЛАСИДА БОЛА СОЦИАЛИЗАЦИЯСИ
ХУСУСИЯТЛАРИ

Убайдуллаева Б.М.

Тарих фанлари доктори, проф. в.б.,
“Антропология ва этнология” кафедраси,
Ўзбекистон Миллий университети
barnomashrab@mail.ru

<https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue03-a10>

Аннотация: Бола социализацияси масаласини тадқиқ этиш этнологиянинг долзарб муаммоларидан биридир. Чунки, бола тарбияси орқали халқнинг турмуш тарзи, маънавий дунёқараси, психологик қиёфаси ва ижтимоий-иқтисодий тарихига оид кўп маълумотларни билиш мумкин. Мазкур мақолада бир қишлоқ¹ мисолида замонавий ўзбек қишлоғида бола социализацияси хусусиятларини тадқиқ этиш мақсад қилинган. Мақоладаги маълумотлар муаллифнинг Миндон қишлоғида 2012 – 2014 йиллар олиб борган экспедициялари давомида йифилган².

Тадқиқот методлари: бевосита кузатув, чуқурлашган интервью асосида сұжбат ва анкета орқали сўровлардир. Назарий жиҳатдан Т.Парсонснинг социализацияни ўрганишга доир структуравий функционал назариясига асосланилди [26, с.58]. Бу назарияда социализациянинг биринчи асосий босқичи сифатида оила кўрсатилган.

Тадқиқот натижасида оиласидаги анъанавий тарбия усулининг халқ турмуш тарзига боғлиқлиги ва халқнинг бола психологиясига оид тажрибаларига асосланиб яратилгани, бунда онанинг ҳомиладорлигидан бошлаб, бола туғилиши ҳамда унинг вояга этиш давригача бўлган руҳий ва жисмоний жиҳатлар эътиборга олингани кўрсатиб берилган.

Тадқиқотда келтирилган маълумотлардан ўзбек халқининг маданияти, этнографияси, маънавий-ахлоқий хусусиятларини ўрганишда ва этнопсихология, этнопедагогика, гендер социализацияси, таълим социологияси каби фан йўналишлари назарий жиҳатдан бойитишда фойдаланиш мумкин.

Калит сўзлар: бола, оила, тарбия, миндон, ўзбек, социализация, маҳалла.

¹ Ушбу қишлоқ Ўзбекистон Республикаси Фарғона вилоятида жойлашган

² Экспедициялар ЎзРФА Тарих институтида бажарилган А1-ФА-0-15139 “Замонавий ўзбек қишлоғи: ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ва трансформацион жараёнларнинг этносоциологик таҳлили (Фарғона водийси материаллари асосида)” мавзуидаги лойиха асосида уюштирилган

Тарих / История / History

ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ В УЗБЕКСКОЙ СЕМЬЕ В ДЕРЕВНЕ МИНДОН

Убайдуллаева Б.М.

Аннотация: Изучение социализации детей – одна из актуальных проблем этнографии. Потому что, воспитывая ребенка, можно многое узнать об образе жизни, духовном мировоззрении, психологическом имидже и социально-экономической истории народа. В статье исследуются особенности социализации ребенка в современном узбекском селе на примере села. Информация в статье была собрана во время авторских экспедиций в село Миндон в 2012-2014 гг.

Методы исследования: прямое наблюдение, глубинные интервью и анкетирование. Теоретически он был основан на структурно-функциональной теории Т. Парсонса по изучению социализации [26, с.58]. В этой теории семья показана как первый крупный этап социализации.

Исследование показывает, что традиционный метод воспитания в семье зависит от образа жизни людей и основан на опыте людей в области детской психологии с учетом психических и физических аспектов матери от беременности до родов и взросления.

Данные, представленные в исследовании, могут быть использованы для изучения культуры, этнографии, духовно-нравственных характеристик узбекского народа и теоретического обогащения таких областей, как этнопсихология, этнопедагогика, гендерная социализация, социология образования.

Ключевые слова: ребенок, семья, воспитание, миндон, узбек, социализация, соседство.

CHARACTERISTICS OF CHILD SOCIALIZATION IN UZBEK FAMILY IN MINDON VILLAGE

Ubaydullayeva B.M.

Abstract: The study of child socialization is one of the current problems of ethnology. Because through the upbringing of a child, one can learn a lot about the lifestyle, spiritual outlook, psychological image and socio-economic history of the people. This article aims to study the features of child socialization in a modern Uzbek village on the example of a village. The information in the article was collected during the author's expeditions to the village of Mindon in 2012-2014.

Research methods: direct observation, in-depth interview-based interviews and questionnaires. Theoretically, it was based on T. Parsons' structural functional theory on the study of socialization [26, p.58]. In this theory, the family is shown as the first major stage of socialization.

Тарих / История / History

The study shows that the traditional method of upbringing in the family depends on the lifestyle of the people and is based on the experience of the people in child psychology, taking into account the mental and physical aspects of the mother from pregnancy to childbirth and adolescence.

The data presented in the study can be used to study the culture, ethnography, spiritual and moral characteristics of the Uzbek people and to theoretically enrich such areas as ethnopsychology, ethnopedagogy, gender socialization, sociology of education.

Keywords: child, family, upbringing, mindon, uzbek, socialization, neighborhood.

Кириш

Миндон қишлоғи нафақат Фарғона вилояти балки водийдаги қадимий тарихга эга қишлоқлардан бири бўлиб, бу ерда **17821** киши, 3469 хўжаликда яшайди. Қишлоқда 6 та маҳалла (Миндон, X.Обилов, Гузар, Хуроба, Шарқ Ҳақиқати, Миндонобод) бор [20, б. 9]. Қишлоқ аҳолисининг этник таркиби асосан ўзбеклардан иборат. Миндон қишлоғи географик жойлашуви, табиати, аҳолисининг менталитети, турмуш тарзи, ўзига хос дунёқараши билан бошқа ҳудудлардан ажralиб туради. Тадқиқот гипотезаси бола социализациясида локал хусусиятлар мавжуд ва бу аҳолининг жойлашган ҳудуди, машғулоти, ворисийлик шарт-шароитлари ва дунёқарашига боғлиқлиги ҳақидаги ғоядир.

Ана шу ғоя асосида қуйидаги вазифалар белгиланди:

- Миндонда аёл ҳомиладорлиги, бола туғилиши ва "чилла" даврида бола парвариши хусусиятларини кўрсатиш;

- бола парваришида бешикдан фойдаланишга бўлган муносабатни ва гўдаклик даври тарбиясидаги ўзга хос жиҳатларни белгилаш;

- бола парвариши ва тарбияси жараёнида катта авлод иштироқи даражасини ва буни сабабини аниқлаш;

- оиласа социализациянинг ёш ва жинсга оид томонларини ёритиш;

- болалар ва ўсмирларни оиласа меҳнатга тайёрлашни кўрсатиш,

- ота-оналарнинг оиласадаги ўрни ва тарбиявий таъсирини аниқлаш.

Мавзуга доир адабиётлар таҳлили:

Масалага доир адабиётларни мазмунига кўра 2 турга ажратиш мумкин:

Миндон қишлоғи этнографик жиҳатдан ўрганилган тадқиқотлар ва ўзбекларда бола социализациясида доир тадқиқотлар.

Биринчи турга россиялик этнологлар В.Н.Басилов, О.В.Горшунова, С.Абашинларнинг илмий мақолаларини киритиш мумкин [8, 11,1,2,3,4,5]. Ушбу мақолаларда Миндон қишлоғига оид кўп материаллар бор. Хусусан, С.Абашиннинг Миндон қишлоғи тарихи, бу ерда яшовчи аҳолининг турмуш тарзи ва миллий ўзлигини англашидаги ўзгаришларга оид маълумотлари эътиборга лойиқ [2, 5]. ЎзРФА Тарих институти "Этнология" бўлими ходимлари томонидан Миндон қишлоғи этнологик аспектда ўрганилиб, бир қатор илмий мақолалар ва монография нашр қилинди [6, 7, 13, 16, 37].

Бола социализацияси масаласига доир адабиётларга келсак, гарчи дунё ҳалқларида бола социализацияси бўйича кенг кўламли тадқиқотлар [28, 33, 39, 40, 41] олиб борилган борилган бўлса-да, ўзбек этнологиясида мазкур масалага оид тадқиқотлар кўп эмас.

XIX аср охири – XX аср бошларида Россия империяси олимларининг маҳаллий

Тарих / История / History

халқларнинг маданияти, турмуш тарзига оид ишларида анъанавий оиласида бола тарбиясига тегишли маълумотларни учратиш мумкин [12, 19, 23, 25, 36].

Совет даврида О.А.Сухарева ва М.А.Бикжоновалар, Л.Ф.Моногарова, С.Мирхосилов каби тадқиқотчилар қишлоқ аҳолисининг бола тарбиясига оид анъаналарига эътибор қаратганлар [10, 21, 22]. Яна бола тарбиясига тегишли айрим маълумотлар Т.Х.Тошбоева ва М.Д.Савуровлар, Т.А.Жданко, С.П.Поляковларнинг монографиясида учрайди [14, 27, 29]. А.Ш. Жумаев ва Б.М.Ҳамроқулловаларнинг тадқиқотлари ўзбеклар, тожикларининг XIX аср охири – XX аср бошларига хос бўлган бола тарбияси билан боғлиқ урф-одат ва анъаналарига бағишиланди [15, 43]. И.М.Нурмухамедова ишида эса асосан боланинг чақалоқлик даврида бажариладиган урф-одатлар ёритилади [24]. Бола социализациясининг анъанавий ва замонавий жиҳатлари Б.Убайдуллаеванинг тадқиқотида ўрганилган бўлиб, аммо унда Миндон қишлоғига оид материаллар қайд этилмаган [31].

Тадқиқот методлари

Этнографик маълумотлар 2012–2014 йиллар давомида Фарғона вилояти Миндон қишлоғининг “Миндон”, “Х.Обилов”, “Гузар”, “Хўроба”, “Шарқ Ҳақиқати”, “Миндоноход” маҳалларида олиб борилган этнографик экспедиция давомида 60 яқин ахборотчилардан тўпланган. Этнографик маълумотлар йиғиш жараёнида турли ёшдаги кишилар ва уларнинг оила аъзолари билан суҳбатлар олиб борилди. Шунингдек, қиёслаш ва умумий хуносалар чиқаришда Сурхондарё Андижон, Бухоро, Самарқанд, Хоразм ва Тошкент вилоятларининг айрим туманларидан йиғилган этнографик маълумотларга ҳам асосланилди.

Социологик маълумотлар тадқиқотчи томонидан тузилган анкета саволлари

асосида тўпланди. Социологик сўровларга 100 нафарга яқин респондентлар жалб қилинди. Ушбу материаллар илмий адабиётлар ва статистик маълумотлар билан умумлаштирилиб тарихий изчиллик, қиёслаш методи орқали таҳдил этилди.

Натижалар

Маълумки, оила социализациясида оиланинг шакли, демографик, социал-иқтисодий холати каби омиллар муҳим ўрин тутади.

Этнологлар оилани шакли жиҳатдан катта ва кичик нуклеар оилаларга бўлиб тадқиқ этадилар. “Миндон” қишлоғида катта, кўп бўғинли оилалар салмоғи юқори бўлиб, 56,0 фоизини, нуклеар яъни, кичик оилалар эса 44,0 фоизни ташкил этади [65].

Миндон қишлоғини ўрганиш жараёнида яна аниқландиди, сўнгги йилларда катта оилалар ҳам оиласидаги шартшароит ва ўзаро муносабатларга қўра икки турга бўлинади:

- *иқтисодий жиҳатдан тўла ажралмаган ва қисман патриархал муносабатларни сақлаб қолган катта оилалар.* Бундай оилаларда бир неча ўғиллар ота уйида яшайди. Улар иқтисодий жиҳатдан маълум маънода мустақил бўлсалар-да, “қозон” ягона бўлгани учун муҳим иқтисодий масалаларни ҳал қилишда ота бошқарувни ўз қўлида тутиб туради. Бундай оилалар жуда кам бўлса- да учраб туради.

- *ўзаро иқтисодий ҳамкорликка ва нисбатан эркин муносабатларга асосланган катта оилалар.* Бу каби оилаларда рўзғор битта, лекин, ҳар бир оила иқтисодий эркин бўлиб, келишган ҳолда ўз ҳиссасини умумий рўзғорга қўшади. Оилага тегишли барча масалалар ўзаро бамаслаҳат ҳал қилинади. Кўрсатиб ўтилган катта оилаларни “уч бўғинли (авлодли) оилалар”, деб номлаш мумкин. Айнан шу типдаги

Тарих / История / History

оилаларда оиласиан яхши сақланиб қолади.

Ўзбекларда бола соғлом туғилиши учун аёл ҳомиладорлик пайтиданоқ эътибор қаратилади. Миндонда ҳам оилада ва маҳалла доирасида ҳомиладор аёлларга алоҳида ғамхўрлик билан муносабатда бўлинади. Бу муносабат ҳомиладор аёлни асраш, уни ҳар қандай ҳавфли ташқи таъсирлардан муҳофаза қилиш учун ишлаб чиқилган турли табуларда ва унга мурувват кўрсатиш шакллари (руҳан қўллаб қувватлаш ва керакли озиқ-овқатлар билан таъминлаш) да намоён бўлган.

Маълумки, янги туққан аёлнинг 40 кун давомида чилла сақлаш удуми барча ўзбекларга хос анъанавий одат, аммо Миндонда кейинги йилларда “чилла сақлаш” удумига ҳамма ҳам риоя қиласвермаслигини кузатиш мумкин.

Миндонда чилла даврида яқин-яқинларгача ўтказилиб келинган маросим – “беш кеча” маросими бўлиб, аслида келиб чиқиши чақалоқни парвариши билан боғлиқ бўлган. Кекса аёлларнинг маълумот беришича, маросим асосан чақалоқ туғилгандан сўнгги 5,7,9 кунлари ўтказилган, гўё шу кунлари ўтказилса, боланинг умри узоқ бўлади, деб ишонишган [64]. Ўтган асрнинг 80 йилларига келиб, маросим саккизинчи куни маҳалланинг 15-20 нафар эркаклари иштироқида ўтказиладиган бўлди [52]. Ўтган асрнинг 90 йилларидан бу маросимнинг номи ўзгариб, ақиқа маросими, сифатида ўтказилмоқда [59].

Барча ўзбеклар каби миндонликлар ҳам бола парваришида бешикдан кенг фойдаланишган. Илгари бешикнинг таг кўрпачаси – “қовус”нинг ичига қўноқ³ ўтидан солишган [50]. Қўноқ ўти юмшоқ бўлиб, чақалоқнинг бемалол

ҳаракатланишига имконият яратган. Ҳозирги пайтда эса асосан, буғдой сомонидан фойдаланилади[60].

Ўтган асрнинг 90-йилларида ҳам аксарият болаларни икки ёшга қадар бешикка беланган [48]. Бирин-кетин туғилган болалар парваришида, айниқса, аёл ижтимоий меҳнатда банд бўлса, бешикда бола парваришлаш қулай бўлган [49]. Ҳозирги пайтларда ёш келинлар болани бешикка кам белашади, хатто айрим ҳолларда тўйда олиб келинган бешик янгилигича турган холатлар ҳам кузатилади. Бу эса катта авлод вакилларини норозилигига сабаб бўлмоқда. Бир онахоннинг фикрича, “ёшлар эринчоқ ва дангаса, шунинг учун болани олдиларида олиб ётишади, чунки, агар бола кечқурун уйғонса олдига бориб эмизиш керак, шундан эринишади” [54].

Бола парваришида бешикдан ташқари осма беланчақдан ҳам фойдаланишган. Бу беланчак мустаҳкам арқон орқали уйнинг ёки айвонинг шифтига осиб қўйилган. Агар бешикда 2 ёшга қадар бола беланса, беланчакда 1-3 ёш оралиғида болалар ётиши мумкин бўлган. Болани юришга ўргатишда маҳаллий усталар томонидан тайёрланган аравачалардан фойдаланишган.

Тадқиқот жараёнида аксарият оилаларда болалар гўдаклик даврида уч бўғинли катта оилаларда тарбиялангани аниқланди, демак, бола тарбиясида катта авлоднинг ёрдами юқори даражада бўлган. Шу боис, бундай оилаларда бола парвариши ва тарбияси осон кечган.

Кўп ахборотчилар гарчи, 7-8 нафар фарзанд кўрсалар-да, бола парваришида қийналмаганларини, бу борада қайнона-қайнота ва оиланинг бошқа аъзоларининг кўмаги катта бўлганини таъкидлаб ўтишди.

³ Қўноқ — кўнғирбошлар оиласига мансуб бир йиллик ўсимлик/

<https://qomus.info/encyclopedia/cat-q/qonoq-uz/20.03.21>

Тарих / История / History

Ижтимоий меңнатда банд бўлган аёллар ҳам фарзандларини қайнона, қайсинглисига ташлаб кетишган[53]. Қайнона-қайнота бўлмаган айрим шароитларда аёлнинг ўз ота-онаси ёки бошқа қариндошлар ёрдам беришган [57].

Ёш ота-оналарнинг ўз фарзандларига бўлган эмоционал муносабатини катталар олдида очиқ кўрсатмаслиги барча ўзбекларга хос анъанавий одат, лекин, миндонликларда бу янада ёрқинроқ кўзга ташланади. Бу ерда катта авлоднинг олдида ёшларнинг ўз фарзандини эркалаш, хатто, "мени болам", "қизим" ёки "ўғлим", дейиш уят саналади. Бу ўринда "уят" тушунчасини кенг маънода англаш лозим, фикримизча, аслида ёшлар гўё ўзига тегишли бўлмаган нарсага эгалик қилишни уят, деб тушунилган. Сабаби, гарчи ота-оналар фарзандни дунёга келтирган бўлсаларда, бола уларга эмас, кўпроқ бобо ва бувиларга (яъни уларнинг ота-оналарига) тегишли ҳисобланган. Улар катталарнинг олидида фарзандларига танбеҳ, дашном бериш ёки жисмонан жазолашга журъят қила олмаганлар. Фарзандларга, айниқса у тўнғич фарзанд бўлса, исм қўйиш ҳам бобо ва бувиларнинг вазифаси саналган, ҳеч бўлмаганда танланган исм учун уларнинг розилиги сўралган.

Ёш ота-оталарнинг ўз фарзанди тарбиясини катта авлодга топширишлари бир томондан уларнинг тажрибаси ва малакасига бўлган ишончнинг, бошқа томондан эса уларнинг ўз ота-онага бўлган бурчлилик хиссининг (уларга тегишли нарса йўқ, ҳаммаси ота-онага тегишли) ёрқин қўринишидир.

Тадқиқот жараёнида ўрта ёшли ахборотчидан: "нима учун сиз болани тергасангиз қайнонангиз хафа бўлган, лекин улар танбеҳ берганда сиз бунга эътиборсиз қарагансиз?", деб сўралганда, "чунки, бола меники эмас, бувимнида(қайнона Б.У.), нима қилсалар ўзлари билади"-деб жавоб берди[59]. Демак,

болаларга жазо бериш ёки уларни рағбатлантириш хуқуқи ҳам кўпроқ катта авлодга тегишли бўлган.

Миндонда бола тарбиясида ахлоқий тарбия беришга катта эътибор қаратилади. Оилада болалар тарбияси, уларга муносабат болаларнинг ёши, жинсига кўра амалга оширилади. Кўпчилик катта авлод вакилларининг фикрига кўра, яхши гап, насиҳат, намуна кўрсатиш, рағбатлантириш бола тарбиялашнинг самарали усулидир. Иложи борича, дўқ-пўписа, хақорат ва жисмоний жазони қўлламаслик керак. Тажрибали онахоннинг маълумот беришича, у тўққиз нафар фарзандни тарбиялаган, аммо болалар тарбиясида жисмоний жазодан фойдаланмаган" [52].

Оилада жинсий тарбияга алоҳида эътибор қаратилган. Болаларга дастлаб деярли бир ҳил мазмунда тарбия берилса-да, 5-6 ёшдан секин-асталик билан қизларга ва ўғил болаларга бериладиган тарбия мазмуни ҳам, тарбия берувчиларнинг роли ҳам ўзгариб борган. Ўғил болаларни ўсмириликдан ота, оила бошлиғи ва жамоа аъзоси, қизларни эса она, оила бекаси ролига тайёрлаб боришган. Бола ўз уйида отаси ёки онасидан намуна олиб катта бўлган. Агар отаси бўлмаса (вафот этган, ажрашган бўлса), ўғил яқин қариндош-урӯчилик алоқалари орқали тоғаси, амакиси, бобосидан "ота", "оила бошлиғи" ролини ўзлаштирган. Қиз болага ҳам онаси бўлмаса, буви, хола ва аммалари она, бекалик ролини ўргатишган.

Маълумки, тарбия икки йўлда амалга оширилади. Сўз орқали яъни вербал (маслаҳат, насиҳат, уқтириш, танбеҳ, мақтов ва хак.) ёки сўзсиз, яъни новербал (юз ифодалари, ўзини намуна кўрсатиш) орқали амалга оширилади. Ўзбек халқи анъанавий тарбиясидаги энг муҳим хусусият бу –тарбияда сўздан эмас, кўпроқ юз ифодалари, амалда

Тарих / История / History

кўрсатиш, катталарнинг болаларга намуна бўлишидан фойдаланишdir. Миндонда ҳам анъанавий оилаларда худди шу усул қўлланади.

Ота-оналарнинг ўзаро муносабатидаги хурмат, меҳр-оқибат болаларга тақлид учун наъмуна бўлган. Ҳозиргача бола тарбиясида унинг ахлоқ-одобига эътибор қаратилишини ўтказилган социологик сўров натижалари ҳам тасдиқлади. Унга кўра, респондентлардан “Фарзандингиз аввалло қандай инсон бўлишини истайсиз?”, деб сўралганда, улардан 41 фоизи “одобли, халол инсон”, 30 фоизи “меҳр-оқибатли” 7 фоизи; маълумотли, зиёлий; 18 фоизи халқпарвар; 4 фоизи эпчил бўлишини исташларни билдиришган [65]. Демак, ўз фарзандларини аввалло ахлоқий хислатларга эга бўлишини истовчилар нисбати 71 (41+30) фоизни ташкил этади.

Миндон қишлоғида оила социализациясида меҳнатдан унумли фойдаланилган. Одатга кўра, кўп фарзандли оилаларда болаларга иш тақсимлаб кетилган. Аммо кам фарзандли оилаларда шарт-шароитга кўра иш тутилган. Умуман, катта авлод вакилларининг кўпчилиги болалар тарбиясида меҳнатдан фойдаланганлигини таъкидлаб ўтишиди. Этнографик маълумотларга кўра, илгари аксарият оилаларда болалар катталар билан баравар меҳнат қилган, мол-ҳолларга, дехқончиликка қарашган. “Биз ёшлигимизда кўп ишлардик, мени болаларим ҳам мол боқарди, уй-рўзғор ишлари, яна томорқа ишларини бажаарди. Болаларни меҳнат билан тўла банд қиласдик”[51]. “Ҳозирги пайтда болалар кўп ишламайди, улар ўйинлар, телефон, телевизор видео ўйинлар билан банд” [47].

Болани меҳнатга жалб қилганда ҳам уни индивидуал холатига эътибор қаратилган ва мулоҳаза билан иш тутилган. Болалар ёшига боғлиқ тарзда секин-аста меҳнат фаолиятига тортилган. Тажрибали ахборотчининг маълумот берисича, “болани неча ёшдан меҳнатга киришиши ўзига ҳам боғлиқ, баъзи болалар ғайратли бўлади, бошқалари сал дангасароқ бўлади”-дейди у. Бошқа отахоннинг маълумот берисича, “болани характеристига қараб иш айтиш керак. Бир иш буюрганда қилмаса, индамай майли “кейин қиласан”, деб яхши гапириш керак, шунда бола айтган ишни бажарадиган бўлади” [58]. Аксарият ҳолларда 5-6 ёшгача болалар ўйин билан машғул бўлишган. 6-12 ёшгача ўйин ва меҳнат фаолияти аралаш ҳолда давом этган бўлса, 13-14 ёшдан ўсмиirlар фаол меҳнатга тортилган. Шу ўринда айтиш лозимки, бунда қиз ва ўғил болалар ёши ўртасида нисбат фарқланган. Қизлар эртароқ уй-рўзғор ишларига жалб қилинган. Меҳнат тури эса оиланинг иқтисодий холати ва хўжалик машғулоти билан боғлиқ. Ҳунармандлар оиласида болалар ёшлигидан мазкур оила шуғулланадиган касб-хунар турига ўргатилади.

Миндонда оилада меҳнатни гендер тақсимоти шу оиладаги шароитга кўп даражада боғлиқ бўлган. Агар оилада фақат қизлар ёки фақат ўғил болалар бўлса, бундай тақсимот юз бермаган. Фақат беш нафар ўғли бўлган ахборотчининг айтишича, мактабда ўқитувчи, завуч бўлиб ишлагани ва доим банд бўлгани учун уй-рўзғор ишларини ўғиллари бажарган[62].

Миндон қишлоғида ёғочсозлик, темирчилик, нонвойлик, қандолатпазлик, қассоблик ва бошқа шу ҳунармандчилик соҳалари ривожланган. Тикувчилик, қандолатчилик, тўкувчилик, мебелсозлик,

Тарих / История / History

попопчилик, бисер тикиш, атласга кашта тикиш, темирчилик, сандиқчилик, дурадгорлик, тандирчилик каби касб-хунар билан оиласий шуғулланилади. Бундан ташқари, боғдорчилик кенг ёйилган, айрим маҳаллаларда деҳқончилик хўжаликлари, хусусий фермер деҳқон хўжаликлари мавжуд бўлиб, бундай оиласарда болалар ўша хунар турига ёки деҳқончилик, боғдорчилик ишларини ютишга ўргатиб борилади.

Кекса отахоннинг фикрича, “миндонликлар болалигидан меҳнатсевар бўлиб ўсишади, сабаби, бу ерда тадбиркорлик, савдо-сотиқ ишлари бошқа жойларга нисбатан кеч бошланган. Шунинг учун аксарият болаларнинг суюги деҳқончиликда -қаттиқ меҳнат билан қотган” [63].

Оилада ота-онанинг ўрнига қараб, ота-она ҳамда фарзандлар ўртасидаги муносабатлар шаклланади ва бу тарбияга катта таъсир қўрсатади. Тадқиқотлар орқали оилада ота-онанинг мавқеига кўра оиласарни қўйидаги моделларга ажратилди:

1. Отa авторитар кучга эга бўлган оиласар, бунда ота ва онанинг ўрни аниқ белгиланган бўлади. Ота боқувчи, тарбиячи, назоратчи ва оила бошлиғи, она -тарбиячи, ўй бекаси, шунингдек, у ота(эри)га тўла бўйсунади. Бундай оиласарда ота-она ва фарзандлар ўртасидаги муносабатларнинг хусусиятлари ота томонидан болаларни қаттиқ назорат қилиниши, улар эркинлиги бирмунча чегаралаб қўйилишида, онанинг ҳам аксарият ота изми билан иш юритишида намоён бўлади.

2. Отa авторитети баланд бўлган оиласар. Бундай оиласарда ота бошқарувчи, асосий боқувчи, назоратчи бўлса, она тарбиячи, ўй бекаси, маслаҳатчи ва ота ҳамда фарзандлар ўртасидаги муносабатларда воситачи вазифасини бажаради. Биринчи модел билан иккинчи модел ўртасидаги асосий фарқ шуки, ота

биринчи моделда кўпроқ мажбуриятга ва авторитар хокимияга эга бўлади. Иккинчи моделда ҳам она ва фарзандлар отага бўйсунадлар, лекин она кўпроқ вазиятларда маслаҳатчи вазифасини бажаради. Бундай оила моделларида ота айрим пайтларда хатто уй ишларини бажаришда ҳам онага кўмаклашиши мумкин. Бу билан унинг обрусига путур етмаган. Масалан, ана шундай оиласада тарбияланган ахборотчининг маълумотига кўра, отаси раҳбар лавозимларида (райком, колхоз раиси) ишлагани учун доим ишда бўлган. Лекин, озгина бўш вақти бўлса, тандирга ўт ёқиши, молга ўт бериш ёки мева териш каби вазифаларни бажарган [55]. Чунки, бу оиласада фарзандлар 10 нафар бўлгани учун рўзгор ҳам катта бўлган. “Дадам уйга келиб дам олиб ётганда биз оёқ учида юрардик, ундан ўзимизни олиб қочардик. Доим энамиз (отанинг онаси) – “жим туринглар, даданг уйғонмасин, дам оляяпти” –деб бизни тинчтарди” [45].

Шу ўринда айтиб ўтиш лозимки, аслида ота ҳам фарзандларини яхши билган, уларнинг хоших иродаларини ўрганган ва шундан келиб чиқиб, болалар олдига бажарилиши мумкин бўлган талабларни қўйган. Бу каби оиласарда оналар бола тарбиясида отанинг обрусидан фойдаланишган. Агар ота бирон фарзандини жазоламоқчи бўлса бунга онанинг аралashiши мумкин бўлмаган. Лекин, аксарият оиласарда муносабатлар жазолаш даражасига етиб бормаган, балки отанинг ўз норозилигини билдириши билан бартараф қилинган.

Отага бўлган чуқур хурмат, ота ва фарзандлар ўртасидаги муносабатларда маълум масофа сақланишини Миндон қишлоғида сақланишиб келаётган айрим одатлардан ҳам билиш мумкин. Масалан, ота ўтирган пайтда уйнинг томига чиқиш, тўй-маърака маросимларида “ота меҳмон бўлиб ўтирган хонага фарзанднинг кириши мумкин эмаслиги” [64] тўғрисидаги

Тарих / История / History

қоидалар ота мавқеининг қай даражада юқори бўлганилигини кўрсатади. Маросимда ота кирган уйга ўғилнинг кирмаслиги бир томондан рамзий маънога эга, яъни ота ва ўғил мақоми бир ҳил эмаслиги учун маросимнинг тенг хуқуқли иштирокчисига айлана олмайди. Шунинг учун ҳам маърака ва маросимларда фарзандлар хизмат қилиш учун, ота эса меҳмон сифатида иштирок этади. Бошқа томондан ота ва фарзанд бир даврада ўтиrsa, даврада ҳар ҳил гап сўзлар ва асқиялар бўлиши мумкин. Бу эса доим ўртада уят, андиша пардаси тортилган ота ва фарзандни ноқулай ахволга солади. Мазкур одатларга болалар ёшлигидан ўргатиб борилган. Бир ахборотчининг маълумот беришича, у 9 ёшида ўртоғига қўшилиб қўшни қишлоқдаги тўйига ош егани борган. У ерда отасини кўриб жуда ёмон ахволга тушган ва тезда қочган. Эртаси куни отасининг: “сиз борар экансиз-да, айтганингизда биз бормай қўйар эдик,” -деб дашном бергани унга қаттиқ таъсир қилган[54]. Демак, психологлар тўғри таъкидлаб ўтганидек, оналарнинг болага бўлган муносабатидаги вазифалари асосан оналик меҳри билан, оталарники эса обрў – авторитет билан белгиланади [35, с.286]. Тадқиқ этилган оилалардаги аёллар орасида ҳам эркак –ота “қаттиққўроқ бўлиши керак”, деган қараш устун. Айниқса, 45 ёшдан юқори бўлган аёлларнинг деярли барчаси шу фикрда.

3. *“Тенг ҳамкорликка асосланган оилалар”*. Ўтган асрнинг 80-йиллардан бошлаб “тенг ҳамкорликка асосланган оилалар” модели кўпая бошлади. Бундай оила моделида ота-она рўзгорни бошқариш, муҳим масалаларни ҳал қилишда ва бола тарбиясида ҳам тенг хуқуқча эга. Оиласда ота ҳам, она ҳам боқувчи, шунингдек, тарбияда ҳам вазифалар тенг тақсимланган. Одатда бундай оилаларда ота-оналар ва фарзандлар

ўртасидаги муносабатлар нисбатан яқинроқ ва эркинроқ бўлган.

4. *“Она бошқарувига асосланган оилалар”*. Бундай оила моделлари бозор иқтисоди шароитида шакллана бошлади. Она бошқарувига асосланган оилалар ўтмишда ҳам истисно тариқасида учраб турган, аммо бундай бошқарув асосан нотулиқ оилаларда, яъни эр – ота вафот қилган ёки ажрашган ҳолатда она бошқарувни ўз қўлига олган бўлса, ҳозирги моделда ота бўлса ҳам, она бошқарувни қўлга олиши аёлнинг кўпроқ даромад топиши билан боғлиқ. Бундай оилаларда отанинг оиладаги ўрни ва фарзандлар ўртасидаги мавқеи онаникidan паст бўлади. Фарзандлар отага ҳисоб бермайдилар, айrim пайтларда хатто танқид қилишлари ҳам мумкин. Лекин, бу муносабатни жамоа олдида кўрсатмасликка ҳаракат қиласидилар. Бундай оила модели жуда кам бўлсада, қайд қилинди. Шуни эътироф этиш лозимки, амалий жиҳатдан Миндон қишлоғида барча моделларга хос хусусиятларни учратиш мумкин.

Муҳокама

“Миндон” қишлоғида олиб борилган тадқиқот натижалари айrim масалаларда фикр-мулоҳазалар билдириб ўтишни тақозо этади.

“Миндон” қишлоғи ўзбеклари орасидаги аёл ҳомиладорлиги, чақалоқ туғилиши ва она ва чақалоқнинг “чилла” даврида амалга ошириладиган анъанавий удумлар бошқа худудда яшовчи ўзбекларнинг шу мазмундаги удумлари билан жуда ўҳшаш, айни пайтда ўзига хосликни ҳам учратиш мумкин. Масалан нима учун кейинги йилларда “чилла сақлаш”⁴ [Бу хақида: 30, 38.] удумига ҳамма ҳам риоя қиласавермайди деган савол туғилади? Аввало, чилла сақлаш учун

⁴ Чилла сақлаш бу 40 кун мобайнида маълум табуларга риоя қилишdir.

Тарих / История / History

туққан аёлни парвариш қилувчи ва уй ишларида унга күмаклашувчи кишилар бўлиши лозим. Ҳамма оиласарда бундай шароит бўлмаган. Бошқа томондан, “Миндон” қишлоғидаги аёлларнинг “чилла” сақлай олмаганининг сабаби, қишлоқ хўжалигидаги ўзига хос шарт-шароитлар билан боғлиқ. Яъни хўжалик юритишда, томорқа ва рўзғор ишларида аёллар меҳнатидан фойдаланиш, аксарият аёлларни доимо банд бўлишини тақозо қилган.

Миндонда “беш кеча” маросими ҳақида тўхталиб ўтдик. Нима учун маросим айнан “беш кеча”, деб номланган? Биз Наманган вилоятида ҳам “беш кеча” маросимига дуч келганимиз, у ерда бу маросим “бешик тўйи” мазмунида амалга оширилади[66]. Аслида бу маросимни нимага беш кеча деб номланишини миндонликлар ҳам, наманганликлар ҳам билишмайди. А.Л.Троицкаянинг маълумот берисида, ўтмишда Зарафшон водийси тоҷиклари орасида чақалоқнинг ҳаётнинг 3, 5, 7, 9 кунлари ҳатарли ҳисобланган. Айниқса, 5 куни чақалоқ ҳаёти учун жуда ҳавфли, деб тушунилиб, алоҳида маросим сифатида нишонланган. Яъни, шу куни 5-6 нафар кекса тажрибали аёллар йиғилишган ва кечаси билан ухламай чақалоқни қўриқлаб, уни ҳолидан хабардор бўлишган. Уй эгаси уларни тансиқ таомлар ва ширинликлар билан меҳмон қилган [30, с. 118]. Тадқиқотчи Н.П.Лобачева ўзбеклар орасида ҳам шу мазмундаги одатлар бўлганини келтириб ўтади [18, с.75]. Бундан ташқари, муаллифнинг Сурхондарёда олиб борган тадқиқотларида ҳам илгари беш кеча маросими шу тартибда ўтказилганлиги аниқланган [44]. Демак, Миндондаги “беш кеча” маросими ҳам аслида қадимги “ҳатарли кун”га бағишлиб ўтказилган маросимнинг трансформация шаклидир ёки шу маросимнинг номи қолган ҳолос.

Оиладаги социализация хусусиятлар оиласарнинг шакли, демографик холати,

оила аъзоларининг социал-ижтимоий мавқеи, маълумоти ва иқтисодий аҳволига кўп даражада боғлиқ. Оиласа тарбия анъаналарнинг сақланиб келиши катта оиласар – яъни уч, тўрт бўғинли оиласарнинг нисбатан кўплиги билан асосланади. Миндонда бола парвариши ва тарбиясида катта авлод вакиллар бобо ва бувиларнинг фаол иштирокини кўриб чиқдик. Тадқиқотлар уч бўғинли оиласа анъанавий бола социализацияси жараёнини шундай тасвирлашга имкон беради: фарзанд кўрган авлод социализация жараёнида пассив иштирокчи бўлади ва катта авлоддан тарбия тажрибаларини ўрганиб, ўзлаштириб боради. У қачонки, невара кўргандагина бу тажрибаларни амалда қўллаш имкониятига эга бўлади, яъни актив иштирокчига айланади.

Рағбат ва жазодан тўғри фойдаланиш бола социализациясида катта аҳамиятга эга. Миндонликлар болаларни мақтов, яхши гап билан ўйналтириш кабилар билан рағбатлантиришга ҳаракат қилганлар. Болаларнинг “нотўғри”, деб қилинган ҳатти-ҳаракатлари учун эса жазо сифатида уларга совуқ муносабатда бўлиш, дўқ қилиш, кесатиқ гап қилиш кабилардан фойдаланганлар. Жисмоний жазо жуда кам-кам ҳолларда қўлланилган. Улар хатто шўхлик қилган болаларга танбеҳ берганда ёмон сўзларни гапиришдан ўзларини тийишган. “Уйингга буғдой тўлгур” [61], “хонасалотнинг боласи” (хонага саловот тўлсин деган маънода) деган сўзлар билан танбеҳ беришади [46].

Оила социализациясида ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар мухим ўрин тутади ва маълум маънода социализациянинг мақсади, характери, мазмuni ҳамда шаклини белгилайди. Мутахассисларнинг фикрича, “.... анъанавий патриархал оиласарда ота - а) боқувчи; б) юқори даражадаги интизом ўрнатувчи (дисциплинатор) ва оила бошлиғи; в) тақлидга намуна ва кўп ҳолларда

Тарих / История / History

болаларнинг оиласдан ташқари жамоавий меҳнат фаолиятида тарбиячи –мураббий функцияларини бажарган” [17, с.232].

Тадқиқот жараёнида аниқландикси, оиласда отанинг ўрнига доир анъанавий қарашларда кўпроқ иккинчи ва учинчи модел ёки уларнинг аралаш кўриниши мақбул кўрилади. Ота авторитети баланд бўлган оиласарда отанинг “сир” билан туриши, ҳамма нарсага ҳам аралашавермаслиги ва керак пайтида фарзандларнинг фикр-мулоҳазаларига қулоқ тутиши, адолатли бўлишга интилиши, фарзандлар учун жон куйдириши, даромад топиш учун тинимсиз ишлаши ва бошқа шу кабилар фарзандларда уларга нисбатан чуқур хурмат ҳамда ота олдида қарздорлик хиссини шакллантирган. Бошқа томондан болаларда отанинг тажрибасига, “ҳамма нарсани тўғри бажариши”га ишонч бўлган. Чунки, улар болалигидан оила ҳаётига тегишли бўлган кўп нарсаларни оталари томонидан ҳал қилинишини кўриб ва оналарнинг ҳам отага нисбатан бўлган хурматини ҳис қилиб катта бўлганлар.

Умумлаштирган холда айтиш мумкинки, миндонлик ўзбек оиласарида ота-онанинг ўрни ва мавқеига оид муносабатларда янгича тенденциялар пайдо бўлишига қарамай, анаъанавий қарашларнинг ўрни мустаҳкамлигича қолди. Нима учун? Энг биринчи ва муҳим сабаб – қишлоқ турмуш тарзи ва шунга мос хўжаликка юритиш тизими, миграция жараёнининг жуда сустлиги, кучли жамоа назоратининг ва шу билан боғлиқ тарзда анъанавий муносабатлар тизимининг сақланиб қолишига асос бўлган.

Ўтган асрнинг 90 йилларини анъанавий муносабатлар учун қаттиқ синов даври, жуда зиддиятли жараёнларга тўла давр бўлди. Бу зиддиятлар нимада акс этди: Аввало, бир томондан ўтган асрнинг 80-йиллари сўнггида диний ва миллий

қадриятларнинг тикланиши учун кенг йўл очилди. Натижада, диний адабиётларни ўрганиш орқали отанинг оиласаги ўрни ва мавқеига доир масалада асосли билимга эга бўлиш имконияти пайдо бўлди. Кўп ёшлар отани хурмат қилиш ва эъзозлаш миллий қадрият эканлигини, оталар эса ота сифатидаги маъсулиятни бажариши исломий бурч сифатида аниқроқ англай бошладилар. Бошқа томондан, Ўзбекистоннинг бозор муносабатларига ўтиши билан бошқа ҳудудларда бўлгани каби Миндон қишлоғида ҳам миграция жараёнлари кучайиб кетди. Натижада, кўп оталар ишлаб пул топиш илинжида бошқа ҳудудларга ва бошқа мамлакатларга⁵ кета бошладилар. Маълумотларга кўра, қишлоқнинг ўзидан 10-25 фоизгача эркаклар ишлашга кетган бўлса, аксарияти оиласи эркаклар бўлган.

Информацион технологияларнинг ривожланиши, кенгайиши натижасида, телевидение, интернет тизими каби оммавий ахборот воситалари орқали бошқа маданиятларга хос турмуш тарзи ва оиласий муносабатларига доир ноанъанавий қарашларнинг кириб келиши айрим ёшлар онгиди ота-онанинг мавқеи ва ўрнига оид тасавурларнинг ўзгаришига сабаб бўлди.

Ўзбекларнинг оиласий муносабатларини ўрганган Т.А.Жданко ўтган асрнинг 90 йилларида ота-оналарнинг фарзандлар билан дўстона ва эркин муносабати юзага келгани “оиласаги муносабатларнинг анча демократлашганидан”, “ота-оналарнинг ҳар икки жинсга мансуб болаларга бўлган эътибори қарийиб тенглашганидан далолат беради” – деб баҳолайди [14, с.491]. Шунга қарамай, Миндон қишлоғида оиласда ота мавқеининг баландлигига доир анъанавий қарашлар устун бўлиб келмоқда ва бу ўтказилган социологик сўровларда ҳам тасдиқланди. Масалан, эр ва хотин

⁵ Асосан Россия ва Кореяга.

Тарих / История / History

ўртасидаги муносабатлар қандай бўлиши керак?- деган саволга респондентларнинг 70 фоизи “оилада эрнинг айтгани бўлиши керак”, деб жавоб беришган [65].

Отанинг оиладаги ўрни юзасидан олиб борилган кўплаб психологик ва педагогик тадқиқотларда ота мавқеининг пасайиши оила тинчлиги ва тарақ-қиётига рахна соловчи салбий холат эканлиги тасдиқланган. Ана шундай тад-қиқотлардан бирида –“оилада ота хокимиятининг кучсизланиши, бу –кatta ижтимоий халокатдир, чунки, у билан бирга хокимиятнинг барча ички ва ташқи таркиби, қатъий интизом, ўзини тута билиш ва баркамоликка интилиш ҳам қўпорилади” - деб ёзилади [17, с.240]. Демак, оилада отанинг авторитетга асосланган мавқеи болалар тарбияси, оила мустаҳкамлиги ва ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Энг муҳими оилада ота ва она ролининг мутаносиблиги фарзандларнинг ҳам ўз гендер ролларни адекват ўзлаштириб боришларига замин яратади.

Хуноса

Миндон қишлоғида олиб борилган тадқиқотлардан аниқландики, оиланинг бола тарбиясидан асосий мақсади аввалло авлодлар давомийлигини таъминлаш, ота-оналар учун ўз кекслигини ҳар жиҳатдан кафолатлаш, жамоада ўз ўрнига эга бўлишдан иборат. Оиланинг ижтимоий социал, иқтисодий шароити боғлиқ тарзда мазкур мақсадларнинг мазмуни яна кенгроқ бўлиши мумкин.

Сўнгги йилларда анъанавий ва замонавий оилаларнинг тарбияга оид қарашларида ўзгаришлар кўзга ташланади. Хусусан, аъланавий оиланинг бола тарбиясидан мақсади – авлодлар давомийлигини сақлаш, кексаликни ҳар томонлама кафолатлаш, жамоада ўз ўрнига эга бўлиш эди. Ҳозирда ёш ота-оналар юқоридагиларга қўшимча тарзда замонга мослашувчан аъзони тарбиялашга ҳаракат

қилишади. Шунинг учун болаларни хунар ва маълумот олишга йўналтиради.

Миндонда уч-тўрт бўғинли катта оилалар салмоғи анча юқори бўлиб, бундай оилаларда бола тарбиясининг анъанавий услуги сақланиб келмоқда. Бу услугга кўра, оилавий тарбия икки босқичда давом этади. Биринчи босқичда фарзанд кўрган авлод социализация жаравёнида пассив субъект бўлади ва катта авлоддан тарбия тажрибаларини ўрганиб, ўзлаштириб боради. Иккинчи босқичда, яъни невара кўргандагина у бу тажрибаларни амалда қўллайди ва социализациянинг актив субъектга айланади. Гарчи сўнгги йилларда ёш ота-оналар фарзандлари тарбиясида фаолликни ўз зиммаларига олаётгани кузатилаётган бўлсада, бола социализациясида боланинг ота томонидаги бобо ва бувиларининг алоҳида ўрни бор;

Ўзбек халқи анъанавий тарбиясидаги энг муҳим хусусият бу –тарбияда сўздан эмас, кўпроқ амалда кўрсатиш, катталарнинг болаларга намуна бўлишидан фойдаланишдир. Миндонда бу хусусият янада ёрқин кўзга ташланади.

Оилада бола тарбиясида меҳнатдан унумли фойдаланилади. Меҳнатни гендер тақсимоти шу оиладаги шароитга кўп даражада боғлиқ бўлган. Агар оилада фақат қизлар ёки фақат ўғил болалар бўлса, бундай тақсимот юз бермаган.

Бола тарбиясида кўпроқ унинг маънавий-ахлоқий жиҳатларга эътибор қаратилади ва охирги йилларда турли ижтимоий-иқтисодий қатламга мансуб кишилар орасида фарзандини маълумотли қилишга бўлган интилиш ўсмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абашин С.Н. Вопреки «здравому смыслу»? (К вопросу о «рациональности

Тарих / История / History

- /иррациональности» ритуальных расходов в Средней Азии) // Евразия. Люди и мифы. – М., 2003. – С. 87–107.
2. Абашин С.Н. Миндонский цирюльник // Среднеазиатский этнографический сборник. Вып. IV. – М., 2001. – С.198 – 218.
3. Абашин С.Н. Советский кишлак. Между колониализмом и модернизацией: Новое литературное обозрение. – Москва, 2015. http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=9637780/ (д.о: 20.03.2021).
4. Абашин С. Н. Население Ферганской долины (к становлению этнографической номенклатуры в конце XIX-начале XX века) // Ферганская долина: этничность, этнические процессы, этнические конфликты. — М.: Наука, 2004. — С. 38—102.
5. Абашин С. Н Миндонцы в XVIII-XX вв. История меняющегося самосознания // Расы и народы. Современные этнические и расовые проблемы. Ежегодник. Вып.27. М.: "Наука", 2001. – С. 22– 54.
6. Азимова Н.Х. Традиционное празднество суннат -туй (обрязание) // Узбеки. – М., 2011. – С. 381– 388.
7. Азимова Н. Х. Обрядовая жизнь женщин и механизм ее регуляции (по материалам кишлака Миндон, Ферганской области) // Востоковедческие исследования на постсоветском пространстве. — М., 2014. – С 77– 84.
8. Басилов В.Н. Суннат-той в ферганском кишлаке // Этнографическое обозрение. – Москва, 1996. № 3. – С. 99 –114.
9. Бекмуродов М. Ўзбек менталитети ва тарбия муаммолари // Оналик ва болалик – давлат сиёсатининг устувор йўналиши. – Тошкент, 2001. – Б. 50 –58.
10. Бикжанова М.А. Семья в колхозе //Сухарева О.А., Бикжанова М.А. Прошлое и настоящее селения Айкыран. – Ташкент, 1955. – С. 171– 234.
11. Горшунова О.В. Образ жизни современной узбекской женщины: По материалам Ферганской долины: Автореферат дисс... кан. ист. наук. – М., 2000, 27 с.
12. Гребенкин А. Узбеки // Туркестанские ведомости. – 1871. – № 29–30.
13. Давлатова С.Т. Дағн маросимлари кийимларининг ўзига хос хусусиятлари (Миндон қишлоғи материаллари асосида) //«Фарғона водийси тарихи муаммолари». – Наманган, 2012.
14. Жданко Т.А. Внутрисемейные отношения / Семейный быт народов СССР. – М.: Наука, 1990.– С. 489–506.
15. Жумаев А.Ш. XIX аср охири – XX аср бошларида Бухоро воҳаси ўзбек ва тожикларида боланинг туғилиши ҳамда тарбияси билан боғлиқ урф-одат ва маросимлар: Тарих фан. номз. ... дис. – Тошкент, 1991.
16. Зунунова Г.Ш. Модели распределения пищи в семейно-обрядовой сфере узбеков (на примере села Миндон) // Общественное мнение. Права человека. – Т., 2013. № 2. – С. 131– 136.
17. Кон И.С. Ребенок и общество. – М.: Наука, 1988. – 272 с.
18. Лобачева Н.П. Формирование новой обрядности узбеков. – М.: Наука, 1975. – 139 с.
19. Лыкошин Н.С. Хороший тон на Востоке. – Петроград, 1915. – 150 с
20. Миндон ва миндонликлар. – Т.: Yangi nashr, 2015. – 252 б.
21. Мирхасилов С. Социально-культурные изменения и их отражение в современном семье сельского населения Узбекистана // Советская этнография. – Москва, 1979. – № 1. – С. 3–14.

Тарих / История / History

22. Моногарова Л.Ф. Воспитание детей // Этнографические очерки узбекского сельского населения. -М., 1969. – С. 212-222
23. Наливкин В., Наливкина М. Очерк быта женщин оседлого туземного населения Ферганы. – Казань, 1886. – 244 с.
24. Нурмухамедова И.М. Обычаи, связанные с рождением и первыми днями жизни ребенка. Обычаи, связанные с ранним детством // Узбеки (Серия "Народы и культуры") -М.:Наука, 2011. – С. 369– 381.
25. Остроумов Н.П. Сарты. Этнографические материалы. Вып. 3. – Ташкент, 1895.-70 с
26. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии // Социология сегодня: Проблемы и перспективы: Американская буржуазная социология середины XX века: сокр. пер. с англ. – М.: Прогресс. 1965. – – 684 с.
27. Поляков С.П. Традиционализм в современном среднеазиатском обществе. – М., 1989. –109 с.
28. Тайлер Э.Б. Первобытная культура. Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
29. Тошбаева Т., Савуров М. Новое и традиционное в быту сельской семьи узбеков. – Ташкент: Фан, 1989. –160 с.
30. Троицкая А.Л. Первые сорок дней ребенка (чилля) среди оседлого населения Ташкента и Чимкентского уезда // Сборник В.В. Бартольду. -Т., 1927. – С.349 – 360.
31. Убайдуллаева Б. Ўзбекларнинг ёш авлод тарбияси борасидаги анъаналари ва замонавийлик. – Тошкент: Yangi nashr, 2010. – 239 б.
32. Фирштейн Л.А. О некоторых обычаях и поверьях, связанных с рождением ребенка у узбеков Южного Хорезма / Семья и семейные обряды у народов Средней Азии и Казахстана. – М.: Наука, 1978. – С. 189 – 210.
33. Фрейзер Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. – М.: Политическая литература, 1980. – 703 с
34. Харчев А.Г. Семья и общество. – М.: Наука, 1982. – 128 с.
35. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. – М., 1979. 365 с.
36. Худояр-хан Н. Некоторые обычаи и суеверия у сартов, связанные с рождением ребенка // Этнографическое обозрение. – Москва, 1909. – № 1. – С. 35 – 39.
37. Хўжахонов И.М. Замонавий ўзбек қишлоқ турар-жойлари: анъаналар ва инновациялар (Миндон қишлоғи материаллари асосида) "Фаргона водийси тарихи муаммолари". – Наманган, 2012.
38. Чывырь Л.А. Три "чилля" у таджиков / Этнография Таджикистана. – Душанбе: Дониш, 1985. – С. 69–76.
39. Этнография детства. Традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии. – М.: Наука, 1983. – 232 с.
40. Этнография детства. Традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Передней и Южной Азии. –М.: Наука, 1983. –192 с.
41. Этнография детства. Традиционные формы воспитание детей и подростков Южной и Юго-Восточной Азии. – М.: Наука, 1988. – 188 с.
42. Этнография детства. Традиционные методы воспитания детей у народов Австралии, Океании и Индонезии. – М.: Наука, 1992. – 188 с.
43. Ҳамроқулова Б.М. Сурхондарё воҳасида бола туғилиши ва тарбияси билан боғлиқ урф-одат ва маросимлар (XIX аср охири –XX аср бошлари): Тарих фан. номз. ... дис. –Тошкент, 2002.–181 б.
44. Муаллиф қайди. Сурхондарё вилояти, "Юрчи" қишлоғи, 1991.
45. Муаллиф қайди. "Х.Обилов" маҳалласи, 2012 йил.

Тарих / История / History

46. Муаллиф қайди. “Миндон” маҳалласи, 2012 йил.
47. Муаллиф қайди.“Миндон” маҳалласи, 2012 йил.
48. Муаллиф қайди. “Гузар” маҳалласи, 2012 йил.
49. Муаллиф қайди. “Х.Обилов” маҳалласи 2012 йил.
50. Муаллиф қайди. “Миндон” маҳалласи 2012 йил.
51. Муаллиф қайди. “Хўроба”, маҳалласи, 2012 йил.
52. Муаллиф қайди. “Шарқ хақиқати” маҳалласи, 2012 йил.
53. Муаллиф қайди. “Хўроба” маҳалласи, 2013 йил.
54. Муаллиф қайди. “Миндон” маҳалласи, 2013 йил.
55. Муаллиф қайди. “Шарқ хақиқати” маҳалласи, 2013 йил.
56. Муаллиф қайди. “Гузар”маҳалласи, 2013 йил.
57. Муаллиф қайди. “Х.Обилов” маҳалласи, 2013 йил
58. Муаллиф қайди. “Шарқ хақиқати” 2013
59. Муаллиф қайди. “Шарқ хақиқати” маҳалласи, 2014 йил
60. Муаллиф қайди, “Гузар”маҳалласи, 2014 йил
61. Муаллиф қайди. “Гузар”маҳалласи, 2014 йил.
62. Муаллиф қайди. “Миндонобод” маҳалласи, 2014 йил.
63. Муаллиф қайди. “Миндон” маҳалласи, 2014 йил
64. Муаллиф қайди. “Хўроба” маҳалласи, 2014 йил.
65. Социологик сўров натижаси, 2013 йил.
66. Муаллиф қайдлари. Наманган вилоятининг кўп туманларидан олинган 2009 йил.